

“Juist crisissituatie opent ons de ogen”

Tijdens zijn hele academische loopbaan legde filosoof Hendrik Opdebeeck (UAntwerpen) kruisverbanden tussen economie, technologie en ecologie, domeinen waar de crisis alleen maar lijkt toe te nemen. Toch is hoop voor hem het sleutelwoord. “Anders rest er ofwel onverschilligheid, ofwel wanhoop. Als mens voelen we intuïtief aan dat we meer waard zijn dan dat.”

Frederique Vanneuville

V

anwege de coronamaatregelen ontvangt Hendrik Opdebeeck *Tertio* niet in zijn bureau maar in een ruime vergaderzaal van de vroegere Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius Antwerpen (UFSIA) in de Prinsstraat. Drank mag om dezelfde reden niet aangeboden worden, wat duidelijk tegen de hoffelijke natuur van de academicus ingaat. Het is enigszins ironisch dat een interview waarin de kritiek op een eenzijdig nuttigheids- en efficiëntiedenken de rode draad vormt, net in zo'n omgeving plaatsvindt.

De hoogleraar vierde pas zijn emeritaat, maar blijft nog een tijd aan de slag als titularis van de leerstoel Economie van de hoop, vertelt hij. Ook op zijn zestigste bleef hij aan het werk, ondanks de mogelijkheid vervroegd met emeritaat te gaan. In plaats daarvan zette hij zich de voorbije jaren onder meer aan het schrijven van een Nederlandstalige trilogie over zijn visie op de link tussen zingeving en de belangrijkste domeinen van zijn filosofisch onderwijs en onderzoek. “Ik heb in die drie volumes geprobeerd het wesen van mijn academische roeping uit te drukken, namelijk de band verhelderen die er is tussen enerzijds het zoeken van de mens naar de betekenis van zijn bestaan en anderzijds de soms rauwe realiteit van de economie, de impact van technologie op de mens en de ecologische crisis. De theorie over de spiraal van wetenschap, techniek en kapitalisme die mijn professor filosofie in Gent, Etienne Vermeersch, ontwikkelde in *De ogen van de panda*, beïnvloedde me sterk.”

De lezer begint de lectuur van zijn trilogie best met het sluitstuk, *Zingeving in ecologie*, vindt Opdebeeck. “Als je analyseert wat er verkeerd gaat in onze verhouding

tot de natuur – de klimaatproblematiek, de milieuvervuiling, het failliet van de biodiversiteit en zelfs de coronacrisis –, bots je op de utilitaire rationaliteit die ook de technologie en de economie in onze maatschappij stuurt. Dat soort rationaliteit is een verschralling van de brede idee van redelijkheid die we uit de oudheid kennen. We mogen beide niet met elkaar verwarren. Dat merk je al in het gewone spraakgebruik. Als je zegt: ‘Wees toch redelijk’, bedoel je niet: ‘Denk nu eens puur rationeel’. De ratio verwerkt zintuiglijke waarnemingen en verstandelijke begrippen en is gericht op nuttigheid; de rede daarentegen brengt ook de gevoelens in rekening die waarnemingen en begrippen ons bezorgen – verdriet, vreugde, kwaadheid, haat, empathie, angst – en de zinvragen die ze oproepen.”

Wartoe leidt die verschralling?

“De evolutie van wat je ‘gezond boerenverstand’ zou kunnen noemen naar instrumentele rationaliteit ging gepaard met een omkering van een fundamentele hiërarchie in onze samenleving. Die is uitgebreid beschreven door Louis Van Bladel, een van mijn leermeesters – aan de jezuiteten heb ik spiritueel en intellectueel veel te danken. Samengevat: het is niet langer zo dat een maatschappelijk gedragen ethiek de politiek aanstuurt, die op haar beurt de richting van de economie bepaalt, waar de technologie zich ten slotte op richt. Nu neemt niet langer de ethiek maar wel de technologie het voortouw, precies vanwege haar nut en efficiëntie. Zij dicteert haar logica van rationele nuttigheid aan de economie en daar legt de politiek zich vervolgens bij neer – vandaar bijvoorbeeld de volle vliegtuigen versus de lege concertzalen in coronatijden of het danig ophemelen van wiskunde in het

onderwijs –, wat ten slotte maakt dat ook de ethiek zich gaat identificeren met het nuttige: ‘wat nuttig is, is het goede dat dient gedaan te worden’. Dat is een eenzijdige visie die wezenlijke aspecten van het mens-zijn buiten beeld zet, zoals de nood aan zingeving en de relatie tot anderen en de natuur. Blaise Pascal schreef al: *‘Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît point’*. Op vormen van ethiek die wel aandacht hebben voor dat ‘hart’, rust vandaag bijna een taboe”.

Het heeft er alle schijn van dat we op een kantelpunt zijn beland. Bent u hoopvol voor de richting waarin de wereld evolueert?

“Als ik puur rationeel de samenleving analyseer, zie ik veel redenen om zwaar pessimistisch te zijn. Maar authentieke hoop heeft die fase nodig, denk ik. Voor mezelf, in mijn persoonlijke leven alvast, is het meest authentieke en het meest hoopvolle altijd voortgekomen uit een worsteling met het negatieve, met het lijden, met pessimisme. Dat heeft wellicht ook te maken met de essentie van mijn christelijke verrijzenisgeloof. Niet voor niets ben ik gefascineerd door de kruistheologie en -mystiek en de toepassing daarvan op de actuele problematieken in economie, technologie en ecologie. Al zijn bijvoorbeeld vernieuwende economische initiatieven zoals een circulaire economie misschien maar druppels op een hete plaat, toch betekent dat niet dat die druppels niet van wezenlijk belang zijn. Voor een christen is het doel niet het enige criterium. Christus heeft niet heel zijn leven naar de verrijzenis toe gewerkt. Die was het gevolg van een eigen mystieke logica die ertoe geleid heeft dat zowel de gruwel van het kruis als de heerlijkheid van de verrijzenis zich hebben voorgedaan.”

“Je houdt het maar vol om hoopvol te zijn als je leert grondig realistisch te zijn.”

Van Hendrik Opdebeeck verschenen bij Pelckmans Pro in Antwerpen:

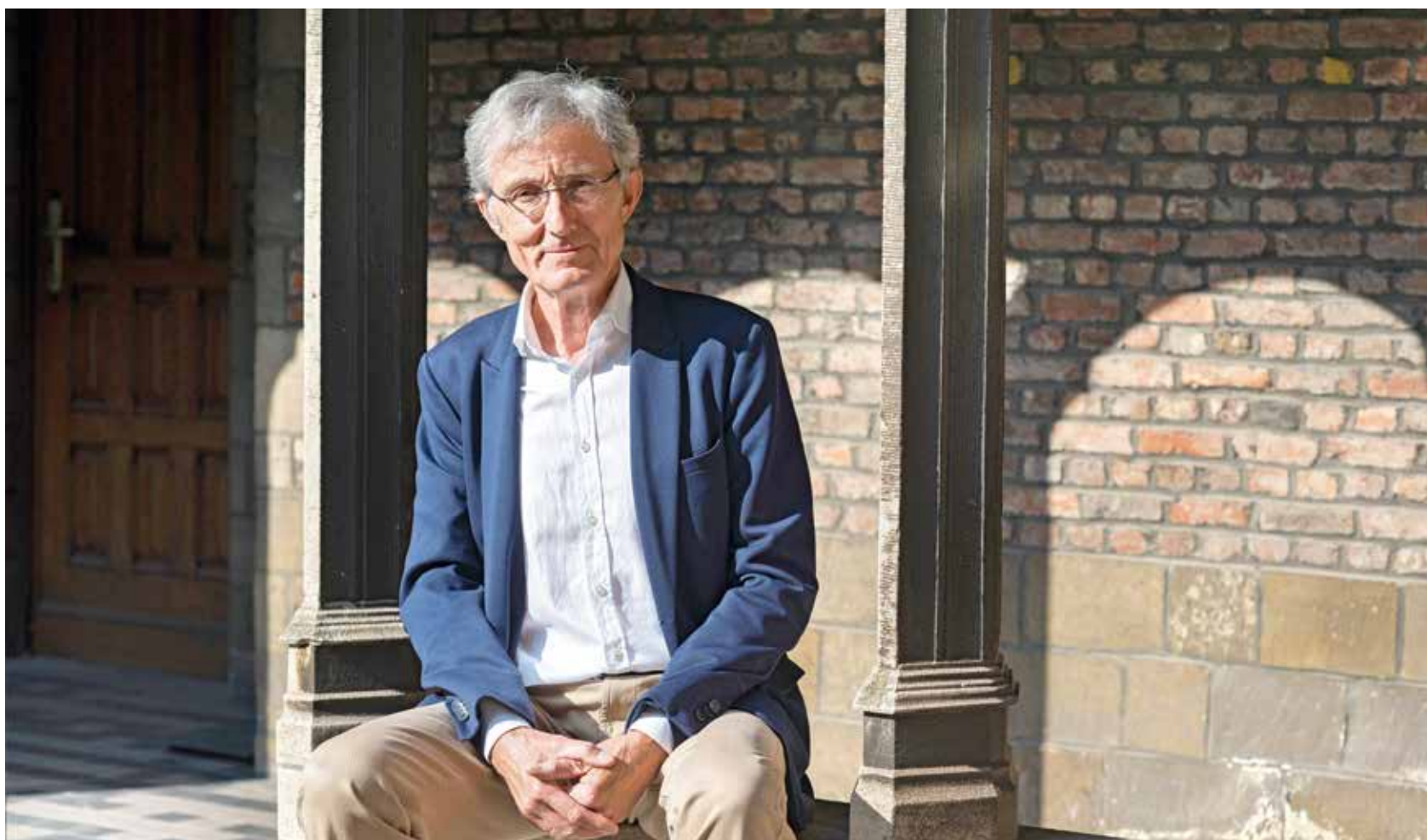
- *Zingeving in economie. Een utopie?*, 2016, 167 blz.
- *Zingeving in technologie. Een fobie?*, 2017, 149 blz.
- *Zingeving in ecologie. Een elegie?*, 2019, 174 blz.

Bestellen kan via www.kerknet.be – Klik op shop.

BIO

Hendrik Opdebeeck (1955) studeerde economie en filosofie aan de UGent en de KU Leuven. Hij is verbonden aan het Centrum voor Ethiek van de UAntwerpen. Een actief-pluralistische dialoog met andersdenkenden heeft een bijzondere plaats in zijn aanpak. Opdebeeck is medeoprichter van het SPES-forum waarvan hij sinds de start voorzitter is. Op 4 december geeft hij tijdens de viering van 20 jaar SPES de fakkel door aan Erik Vanleeuw. Op 7 oktober vierde de hoogleraar zijn emeritaat maar hij blijft dit jaar nog aan de slag als titularis van de Trends leerstoel Economie van de hoop. “De emeritaatsviering werd niet de voorziene afscheidslezing met live uitvoering van de Mattheüspassie door La Petite Bande, maar een druk bijgewoond en online te herbekijken webinar waar Hilde Crevits, Dries Deweer, Luk Bouckaert, Ingrid Verduyn en Erik Hendriks spraken over personalistische waarden in het bedrijfsleven”, vertelt Opdebeeck. “De leerstoel heeft dit jaar nog heel wat op stapel staan: op 4 november start een reeks webinars met het oog op het *Economy of Francesco Event* waaraan honderden jonge ondernemers van over heel de wereld participeren. En om niet eenzijdig de digitale toer op te gaan, brengen we in december met *Streven* een *Trends*-bijlage uit over wat een economie van de hoop vandaag betekent. Dat alles maakt voor mij de cirkel rond”, besluit hij met een dankbare glimlach.

www.uantwerpen.be/nl/leerstoelen/economie-van-de-hoop en www.spes-forum.be

“Ook al zijn vernieuwende economische initiatieven zoals een circulaire economie misschien maar druppels op een hete plaat, toch betekent dat niet dat die druppels niet van wezenlijk belang zijn”, meent Hendrik Opdebeeck.

© Ilse Prinsen

“Maar onze samenleving is niet meer gewoon die twee met elkaar te verbinden: het is alsof je ofwel een pessimist moet zijn, ofwel een optimist. Zelf geloof ik in de dialectische spanning tussen de twee en de vruchtbaarheid daarvan. Je houdt het maar vol om hoopvol te zijn als je leert grondig realistisch te zijn. Het zijn de twee longen van onze existentie.”

“En gaat het de goede kant uit met de wereld? Ik blijf geloven dat juist de crisissituatie onze ogen en zeker die van de jongeren kan openen. Ik heb altijd dicht bij studenten mogen staan. In de groep van drie- of vierhonderd studenten aan wie ik elk semester les gaf, was er altijd een serieuze kern die oren had naar de sleutels die de westerse en oosterse filosofie aanreiken en die over meer gaan dan dat alles alleen maar nuttig en leuk moet zijn. In de huidige omstandigheden denk ik dat steeds meer mensen stilaan inzien dat ze mogen terugvallen op wat ten diepste zin geeft aan het leven. Dat heeft te maken met liefde, mildheid, mededogen. Sinds mijn jeugd klinkt dat voor mij als: de navolging van Christus. Ik durf erop te hopen dat de nieuwe generatie die stroom van – christelijke – liefde zal herontdekken en dat even goed via authentieke mystiek als door contact met zen, zoals ik dankzij jezuit Hugo Lassalle leerde. Een mogelijke vertaling van die liefde zie je in het durven in twijfel te trekken van de economische principes van winstbejag, nuttigheid en individualisme, door en dankzij de confrontatie met de ander – de eenzame, de werkloze, de migrant, de natuur.”

“Die sleutels doorgeven, het geloof koesteren, liefde in structuren gieten, meer kunnen we niet doen. Het is nu eenmaal eigen aan zaaien dat je er niet altijd de vruchten van ziet. Maar ik volg Charles Péguy's idee dat ‘het kleine meisje hoop’ misschien nog belangrijker is dan het geloof en de liefde, zeker vandaag, in een periode waarin het geloof voor een meerderheid van de mensen geen evidentie meer is en de liefde voor velen een wollig begrip is geworden. Rond hoop blijken we ons daarentegen wel te kunnen verenigen – actief pluralistisch, zoals we dat vanaf het begin in het SPES-forum noemen en zoals ik het leerde van mijn collega Ludo Abicht die me Ernst Bloch's *Das Prinzip Hoffnung* uitlegde. Als er geen hoop is, rest er ofwel onverschilligheid, ofwel wanhoop. En intuïtief voelen we aan dat we meer waard zijn dan ons zomaar neer te leggen bij de situatie of louter wanhopig te worden.”

Het doorgeven van die sleutels is een belangrijke taak voor opvoeders en leraars. Maar nooit eerder in de geschiedenis is er op amper één generatie zoveel veranderd. De uitdaging is niet min.

“Ik begrijp dat veel mensen vandaag in zekere zin wat panikeren over opvoeding en onderwijs, alleen al vanwege de invloeden die kinderen op alle vlakken ondergaan – internet, sociale media, *fake news*. Ik kan daar volledig inkomen. Mijn lieve echtgenote en ik hebben vier

kinderen, ook wij hebben ons de vraag gesteld of we hun voldoende konden meegeven van wat voor ons essentieel is. Maar in het onderwijs zie je vandaag net als vroeger leraars die vanuit een sterke bezieling lesgeven – we moeten echt niet denken dat ze vroeger allemaal even briljant waren, bij sommige leraars had je zelfs bedenkelijke situaties van machtsmisbruik. We kunnen daarom best alle hoopgevende initiatieven die in ons onderwijs effectief plaatsvinden, ondersteunen en hopen dat het onderwijs via de nieuwe generatie die klaarstaat, de mogelijkheid heeft die accenten te leggen die een antwoord bieden op de wezenlijke problemen in de wereld. Misschien is het zo dat we te vroeg geboren zijn om te kunnen meemaken dat bepaalde van de zaken die wij altijd als wezenlijk zagen, worden herontdekt en hertaald. Nogmaals, als christenen en als humanisten – christenen zijn humanisten! – hoeven we ons niet te laten determineren door een soort pessimisme dat typisch is voor perioden van crisis. Ook in de tijd van de grote verlichtingsfilosoof Immanuel Kant zagen veel mensen het niet meer zitten. De vele zelfmoorden waren een groot probleem. Vandaar het belang van Kants vraag: ‘Waarop mag ik hopen?’, naast ‘Wat kan ik weten?’ en ‘Wat moet ik doen?’”

De hoge vlucht van yoga, mindfulness en meditatie wijst op de groeiende honger naar zingeving. Hoe kijkt u daarnaar?

“In de huidige maatschappelijke crisis zijn er elementen aanwezig die de honger naar zingeving opnieuw aanwezig stellen. Meditatie als invulling daarvan heeft te maken met stilvallen – je gedachten in de wachtkamer zetten, je verlangens parkeren – om bij de essentie van het menselijke, maar ook van het mysterie te komen. In de ruimere maatschappij zie je zowel bij gelovigen als bij ongelovigen een herontdekking van christelijke en andere tradities van meditatie. Die tendens is een ontzettend hoopgevend teken van het ontstaan van een nieuw humanisme zoals paus Franciscus dat noemt. Nu we individueel en maatschappelijk verstrikt raken in een manie voor technologie, is het tijd onze fobie voor transcendentie los te laten. Meditatie vergroot de ontvankelijkheid van mensen voor het transcendente, helpt hen de bronnen terug vinden die inspireren tot een grondige verandering in economie, technologie, politiek, onderwijs enzovoort.”

“Ten aanzien van de crisis die we meemaken, beschouw ik het samenspel van transcendentie, matigheid en mildheid als wezenlijk. Het hart van mediteren heeft namelijk te maken met matigen: je traint jezelf om niet in te gaan op verlangens, gedachten en voorstellingen. Zo kom je tot het wezen van jezelf en word je ‘efficiënter’ in de betekenis van ‘beter in staat tot een onderscheiding der geesten’. Matigheid staat haaks op de dominante tijdgeest en zit gemakkelijk in het verdomhoekje van soberheid, somberheid, afzien, zich dingen ontfemen, penitentie en vasten. Je zou kunnen zeggen dat het mondkapje daar een metafoor voor

is: we moeten ons beperken in het aantal sociale contacten, op reis gaan, het organiseren van feestjes enzovoort. Eigenlijk heeft dat te maken met het bevragen van een cultuur van ‘nooit genoeg’, van ‘het kan niet op’. Dat gaat zeer ver. Het irriteert. Het druist in tegen de vrijheidsdrang van de mens. Matigen en vermindere kan je evenwel ook verstaan als milderden, milder worden, wat verwant is aan mededogen en naastenliefde. In die zin is matigheid gekoppeld aan zorg voor het geluk van mens en samenleving. Het is weten dat de volle vrijheid maar echt beleefd kan worden door rekening te houden met de vrijheid van de ander, zijnde je medemens maar ook de natuur. Mijn SPES-vriend Luk Bouckaert had het op mijn emeritaatsviering terecht over de nood aan een ecopersonalisme.”

“De onderlinge samenhang tussen transcendentie, matigheid en mildheid is aldus een soort moderne vertaling van de theologale deugden van geloof, hoop en liefde. Je hebt ze alle drie nodig in het onderbouwen van het nieuwe humanisme waar we aan toe zijn, anders krijg je eenzijdige uitwerkingen. Dat nieuwe humanisme duikt niet alleen op bij filosofen die nauw aansluiten bij het joods-christelijke denken zoals Emmanuel Levinas, maar ook bij zogenaamde atheïsten als Luc Ferry en Yuval Harari.”

Gelooft u oprecht dat de mens en de samenleving grondig kunnen veranderen?

“Het basisprobleem is dat mensen vaak pas veranderen wanneer het echt niet anders meer kan. Vanuit die gegevenheid moeten we vertrekken. Maar we hebben die grens bereikt en op een aantal vlakken – corona, het klimaat – is hij al overschreden. De dreiging van moedeloosheid, fatalisme, pessimisme, de overtuiging dat er toch niets meer aan te doen valt, is in deze tijd dan ook een grote uitdaging voor de mens. Maar van onderuit is er een sterke maatschappelijke transitiebeweging aan de gang. Mensen willen alternatieven voor de economie, de technologie en ons ecosysteem, en die komen steeds meer aan de oppervlakte. De bijna dierlijke reflex van pas te veranderen als het niet anders kan, kunnen we overstijgen. De mens is veel meer dan dat. Laat ons daar met zijn allen vanuit een diep vertrouwen verder aan werken.” III

Hendrik Opdebeeck is een van de sprekers in de lezingenreeks **Denkend geloven over “De hopende mens”** die plaatsvindt in Kortrijk (20/10, 24/11 en 15/12), Brugge (14/10, 26/10, 16/11 en 23/11) en Gent (3/2, 10/2, 24/2 en 10/3).

<https://agenda.kuleuven.be/nl/content/denkend-geloven-de-hopende-mens-kortrijk>

Als u "kortrijk" vervangt door brugge of gent, krijgt u de info over die reeks.

“Het is nu eenmaal eigen aan zaaien dat je er niet altijd de vruchten van ziet.”

© Ilse Prinsen

INTERVIEW

HENDRIK OPDEBEECK

blz. 2-3

“Hoop groeit uit worsteling met het negatieve”

OPINIE

VOLTOOID LEVEN

blz. 8

“Hebben ouderen nog bestaansrecht?”

STANDPUNT FREDERIQUE VANNEUVILLE

Collectieve schande

Reageren kan via frederique.vanneuville@tertio.be

“Hoog tijd om een einde te maken aan het verlies van hele generaties aan menselijk kapitaal.”

Het Wereldvoedselprogramma (WFP) van de Verenigde Naties (VN) werd vorige vrijdag uitgeroepen tot winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede. Het Noorse Nobelcomité loofde in het bijzonder de vredesinspanningen van het WFP: het inzetten van voedsel als instrument voor vrede en van vrede als middel tegen hongersnood. De organisatie die zelf actief is in conflictgebieden, stond ook mee aan de wieg van VN-resolutie 2417 van mei 2018 die uithongering van de bevolking en het ontzeggen van humanitaire hulp aan burgers in conflictgebied als oorlogsmisdadigheid erkent.

Directeur David Beasley had de prijs niet zien aankomen. “Voor het eerst in mijn leven ben ik sprakeloos”, glunderde hij. Het is een opsteker van formaat voor de grootste humanitaire organisatie ter wereld aan de vooravond van de 60ste verjaardag van haar stichting. Want de realiteit is ontvondend: dagelijks gaan bijna 700 miljoen mensen slapen met een lege maag, 270 miljoen mensen lijden aan een vorm van ondervoeding, 30 miljoen mensen zijn voor hun voedsel volledig afhankelijk van het WFP.

Het WFP levert met zijn vele partners nochtans indrukwekkende inspanningen om hongersnood uit de wereld te helpen, maar bovenop conflicten, klimaatproblemen en economische achteruitgang kreeg

het in 2020 ook nog eens te maken met de effecten van de Covid-19-pandemie, met op de koop toe in Oost-Afrika, India en Pakistan enorme sprinkhanenplagen. Als de negatieve trend van de voorbije jaren zich doorzet, zijn er tegen 2030 840 miljoen mensen die hongersnood lijden. Dat is verre van *Zero Hunger*, de tweede van de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen die de VN in september 2015 aannam met 2030 als einddatum. Er is dus dringend meer geld nodig, maar die letterlijk broodnodige internationale solidariteit staat zwaar onder druk nu regeringen wereldwijd enorme budgetten moeten investeren om hun land zo goed als mogelijk door de coronacrisis te loodsen. De oproep van christelijke gemeenschappen van over de hele wereld, ook gesteund door de Belgische bisschoppen, om de schulden van ontwikkelingslanden minstens te bevriezen, is alvast een sterk signaal.

Voedselonzekerheid

Ook de cijfers over meer verborgen vormen van hongersnood zijn schokkend. 2 miljard mensen kunnen zich geen voedzame maaltijden veroorloven. Voor nog eens 1 miljard mensen is toegang tot gezond en evenwichtig voedsel onbetaalbaar. Die voedselonzekerheid is ook in het Westen een groeiend probleem. In de Verenigde Staten had in 2019 een tiende van alle huishoudens ermee te maken. Dat is in 2020 meer dan verdubbeld. In België rapporteerden de Voedselbanken een stijging in het aantal mensen dat een beroep doet op hun diensten, van 159.081 per maand in 2018 naar 168.476

per maand in 2019. In de eerste acht maanden van 2020 bedeedden ze een derde meer voedsel dan in dezelfde periode in 2019. De vraag neemt ook nu, met de tweede coronagolf, niet af, terwijl een nieuwe Europese regel de overheidssteun dreigt te verminderen en er minder giften en schenkingen komen. Zo wordt het voor hen erg moeilijk de werking te blijven garanderen in de komende wintermaanden, sowieso al de lastigste van het jaar.

Het kleine meisje hoop

Is het realistisch te denken dat *Zero Hunger* op een dag echt gerealiseerd kan worden? Het WFP noemt hongersnood en voedselonzekerheid een van de grootste uitdagingen van de huidige tijd. Maar het herinnert er ook aan dat de aarde voldoende voedsel produceert voor de ganse wereldbevolking. Hoog tijd voor een zeer grondige shift in ons voedselproductie- en transportsysteem. Tijd ook voor een ander consumptiepatroon, voor het stoppen van voedselverspilling, tijd om een einde te maken aan het verlies van hele generaties aan menselijk kapitaal. WFP-directeur Beasley is zelf voorzichtig hoopvol, onder meer dankzij recente vredesverdragen in Soedan en het Midden-Oosten. En als we filosoof Hendrik Opdebbeeck (zie blz. 2-3) mogen geloven, is er van onderuit stilaan een nieuw humanisme aan het doorbreken dat matiging en mededogen centraal stelt en naar rechtvaardigere systemen streeft. Moge “het kleine meisje hoop” gelijk hebben, want de cijfers zijn een collectieve schande. Het zijn niet zomaar statistieken. Ze gaan over mensen. **III**